

ПРЕЗЕНТАЦІЯ РАДЯНСЬКОГО МИНУЛОГО В ПРОСТОРІ: ПОЛІТИКА ЩОДО ПАМ'ЯТНИКІВ РАДЯНСЬКИМ ДІЯЧАМ (ЦЕНТРАЛЬНА УКРАЇНА)

Розглядається політика щодо пам'ятників радянським діячам в Україні й безпосередньо в центральному регіоні, який є прикладом співіснування націоналістичних і прорадянських елементів в історичній пам'яті. Висвітлено питання політики центральної та місцевої влади щодо радянських символів, окремих активістів, кількості та розподілу пам'ятників радянським діячам у регіоні.

Ключові слова: пам'ятник, демонтаж, акт вандалізму, політична партія, указ.

Перехід однієї політичної системи до іншої є довгим і болісним процесом. Попередня політична система залишає значні матеріальні та культурні артефакти, які новою системою асимілюються або відчужуються.

Статтю присвячено загальнодержавній політиці щодо пам'ятників радянським партійним і державним діячам у таких областях центральної України, як Вінницька, Полтавська, Кіровоградська та Черкаська. З'ясуємо політику центральної та місцевої влади щодо радянських пам'ятників, їхню кількість та розподіл в регіоні. Центральний регіон особливо цікавий з погляду політики пам'яті, зважаючи на те, що він не має чітко артикульованих варіантів колективних уявлень про минуле, – його населення у своїх поглядах диверсифікованіше, а кількість представників радикальних поглядів, як «правих», так і «лівих», є недостатньою для переваги жодної зі сторін. Під час виборів до парламенту в 2012 р. у центральних областях як Комуністична партія України, так і ультраправа політична партія ВО «Свобода» набрали 5 і більше відсотків голосів виборців [15]. Симпатії основної маси населення здобули партії «центристського» напрямку (ВО «Батьківщина» та партія «Удар Віталія Кличка») [15], які займають компромісну позицію щодо найбільш спірних питань (наприклад, державної мови, вступу до НАТО). Це робить центральний регіон тим «полем битви за пам'ять», де на рівних змагаються різні моделі оцінки українського минулого, і насамперед радянського періоду.

Пам'ятники, встановлені у Центральній Україні у післявоєнний період, можна умовно поділити на дві групи: комуністичні та воєнні. До першої входять монументи радянським політичним і державним діячам, пам'ятники Жовтневій революції, її героям. До групи воєнних пам'ятників належать монументи, що увічнюють події та осіб Великої Вітчизняної війни. У рамках нашого дослідження проаналізовано пам'ятники радянським діячам, адже на відміну від воєнних вони безпосередньо асоціюються з радянським режимом.

В Україні відсутній консенсус щодо оцінки радянського минулого, тому не склалося і єдиної стратегії поводження зі спадком комуністичного режиму.

Але загалом вибір зводиться до двох варіантів: руйнувати чи зберігати. У першому випадку йдеться про необхідність радикального розриву з минулим заради майбутнього, в другому – про важливість пам'ятати з метою недопущення повторення минулого.

На початку дев'яностих рух зі знесення пам'ятників Леніну охопив переважно західні області. Він проводився відкрито, з санкції міських рад, більшість в яких належала націоналістичним силам, зокрема Народному руху. Відповідно, демонтаж мав значення символічного акту поривання з комуністичним минулим. Тоді ж, практично відразу після набуття Україною незалежності у Волинській, Івано-Франківській, Львівській, Рівненській та Чернівецькій областях, усі пам'ятники радянським діячам було знято з обліку пам'яток монументального мистецтва. В інших областях цей процес затягнувся аж до 2009 р., а випадки демонтажу в перші роки незалежності були поодинокими і здебільшого стосувалися центральних чи найбільш одіозних пам'ятників.

Важливими подіями для активізації політики щодо символів радянської влади, зокрема пам'ятників, стали ті, які представники пропрезидентських сил охрестили «оксамитовою революцією», підкреслюючи ідеологічну складову боротьби з «лівими» партіями, і насамперед з комуністичною партією, за домінування у Верховній Раді [7, с. 235–236]. Ситуація загострилася в лютому 2000 р.: після двох тижнів протистояння з «лівими» в стінах парламенту пропрезидентська більшість у складі 237 депутатів перебралася до культурно-виставкового центру «Український дім», де прийняла низку важливих рішень, серед яких – постанову про заміну радянської символіки на фасаді будинку Верховної Ради на державну символіку незалежної України. Партії, що залишилися в парламенті, не змогли прийняти жодного рішення і змушені були визнати поразку [7, с. 247–248].

Проте політична боротьба з комуністичними силами не переросла у загальнодержавну політику з усунення символів комуністичного режиму. Указ Президента Кучми «Питання щодо використання державних символів України», який з'явився у лютому 2001 р., значною мірою був тенденційним і половинчастим. У ст. 4 Указу зазначено: «Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським державним адміністраціям... забезпечити під час реконструкції будівель та споруд ліквідацію зображень державних символів колишнього СРСР та радянських республік, гасел КПРС, за винятком випадків, коли зазначені зображення містяться на будівлях та спорудах, включених до переліків пам'яток історії та культури» [12]. Таким чином, Указ не зобов'язував місцеву владу до обов'язкової ліквідації символів радянського режиму, що залишало простір для маневру і компромісу з прорадянськими силами.

У 2000-х рр. в Україні, як й інших державах Східної Європи, відбулося поживалення історичної дискусії, зумовлене насамперед змінами в політичній сфері [6, с. 185]. В. Ющенко, ставши президентом України, на думку історика Г. Касьянова, використав історичну політику як засіб ідеологічної побудови нації, а в центр історичної політики помістив Голодомор [8, с. 29]. При цьому він, як і його попередник Л. Кучма, не наважився задовольнити прохання

Української народної партії видати прямий указ про знищення символів радянського режиму на всій території України. Натомість у 2007 р., у переддень чергової річниці Голодомору 1932–1933 рр., він підписав указ з вимогою демонтувати пам'ятники особам, причетним до організації голоду [13]. На місцеву владу було покладено завдання «вжити в установленому порядку заходи щодо демонтажу пам'ятників та пам'ятних знаків, присвячених особам, причетним до організації та здійснення Голодомору 1932–1933 років в Україні та політичних репресій» [13]. Слід, однак, зазначити, що виконання цього указу часто було вибірковим і неповним з огляду на спротив місцевої влади.

Тема ліквідації символів тоталітарного та комуністичного режимів знову прозвучала у травні 2008 р. під час церемонії вшанування пам'яті жертв тоталітарного режиму на території Національного історико-меморіального заповідника «Биківнянські могили», коли В. Ющенко заявив, що планує внести на розгляд парламенту «невідкладний» законопроект з цього питання [17]. Але цього так і не сталося. Натомість у березні 2009 р. з'явився черговий указ з питання вшанування пам'яті жертв Голодомору, який, по суті, повторював згаданий указ від 2007 року. Позитивно можна оцінити, що того ж 2009 р. пам'ятники радянським партійним і державним діячам були виключені з Державного реєстру нерухомих пам'яток України [5, с. 19–41]. Зняття їх з обліку означало, що держава зняла з себе обов'язок опікуватись ними. Подальша їхня доля тепер повністю залежить від місцевих рад, на території яких знаходяться пам'ятники.

Місцева влада найчастіше приймала рішення демонтувати радянські пам'ятники з огляду на плани реконструкції площ чи вулиць. Так, запланований на 2014 р. демонтаж пам'ятника Леніну в м. Хмільнику (Вінницької області) прямо пов'язаний із реконструкцією центральної площі міста [16]. Інколи демонтаж пам'ятників є результатом лобіювання цього рішення націоналістичними силами у місцевій раді. Так, у 2012 р. у м. Шпола Черкаської області депутати партії ВО «Свободи» виступили ініціаторами демонтажу пам'ятника Леніну, який стояв на території місцевого цукрового заводу. Їм вдалося переконати своїх колег у тому, що час позбутися пам'ятника [18]. Частково це було компромісне рішення, вигідне усім, адже пам'ятник Леніну на центральній площі міста залишився. Також місцева влада може дозволити демонтувати пам'ятник на прохання третьої сторони, на території якої або близько до якої він знаходиться. Так, у 2009 р. у м. Погребище Вінницької області ініціатором демонтажу пам'ятника Леніну виступила релігійна община, яка звернулася до суду з проханням забрати пам'ятник із площі перед собором [1]. Словом, знесення пам'ятників радянським діячам у Центральній Україні не є результатом цілеспрямованої та системної політики держави, а пов'язане з окремими рішеннями місцевої влади.

Найбільш резонансним випадком у Центральній Україні з демонтажу радянського пам'ятника є невіддалене знесення пам'ятника Леніну на головній площі Черкас. За планом пам'ятник мав бути перенесений до одного з міських парків, але під час демонтажу вночі 27 листопада 2008 р. пам'ятник впав на землю і розколовся на кілька частин [4]. Все це було знято на камеру і згодом відео з'явилося у загаль-

ному доступі в Інтернеті. Наступного дня на знак протесту біля міськвиконкому відбувся мітинг прихильників Комуністичної та Соціалістичної партій України.

Знову про цю справу згадали у 2011 р. у зв'язку із позовом М. Гуриненка до Соснівського районного суду м. Черкас. Житель Черкас вимагав визнати неправомірним рішення № 1813 від 27 листопада 2008 р. виконавчого комітету Черкаської міської ради про перенесення пам'ятника Леніну. Суд задовольнив позов і зобов'язав міську владу відновити пам'ятник Леніну на колишньому місці. Міська влада Черкас опротестувала рішення у Київському апеляційному адміністративному суді, але й тут їй не вдалося довести правомірність своїх дій [14]. Демонтаж пам'ятника у Черкасах відбувся тоді, коли пам'ятник входив до Державного реєстру нерухомих пам'яток, тому суд постановив, що місцева влада не дотрималася відповідної процедури демонтажу, зокрема, не вжила заходів щодо погодження з Кабінетом Міністрів України, авторами пам'ятника, не виготовила відповідної проектної документації [14]. Крім того, у ході судового розгляду з'ясувалося, що позачергове засідання міськвиконкому від 27 листопада 2008 р., на якому нібито вирішили перенести пам'ятник, насправді не відбулося. Однак, попри рішення суду, пам'ятник й досі не відновлено, і, беручи до уваги проведену реконструкцію площі, встановлення його на колишньому місці виглядає досить сумнівним.

Зважаючи на те, що випадки демонтажу пам'ятників у Центральній Україні є поодинокими, концентрація пам'ятників радянським діячам є надзвичайно високою, особливо пам'ятників Леніну. Відповідно до переліку радянських пам'ятників, які були виключені з Державного реєстру нерухомих пам'яток України у 2009 р., у Черкаській області з 233 пам'ятників радянським діячам 214 (тобто 93%) – пам'ятники Леніну. Це найвищий показник серед усіх центральних областей. У Полтавській області – 62% (227 із 367). При цьому Полтавська область має найвищий показник кількості пам'ятників радянським діячам – 367 пам'ятників. Вінницька і Кіровоградська області мають приблизно однакову кількість пам'ятників Леніну: 74% у Вінницькій області (зі 101 пам'ятника – 75 – Леніну) та 75% у Кіровоградській (88 пам'ятників Леніну зі 117) [5, с. 21–40]. Таким чином, лише в цих чотирьох центральних українських областях загальна кількість пам'ятників Леніну складає 604. Монументальне втілення Леніна мало свої канони зображення, визначені традицією, що в поєднанні зі стандартизованістю пам'ятника перетворило його на один із найбільших символів радянської епохи. У сучасному контексті пам'ятник Леніну функціонує як символ певного політичного режиму, а не як пам'ятник конкретній особі, і саме це робить його зручним для використання в «антирадянських» протестах.

Якщо пам'ятники Леніну збереглися майже у всіх районних центрах перерахованих областей, то дещо іншою є ситуація в обласних центрах. У центрі Вінниці пам'ятник Леніну було демонтовано у 1992 р., і сьогодні у місті немає жодного іншого пам'ятника Леніну. Як уже зазначалося, у Черкасах пам'ятник Леніну демонтовано у 2008 р., проте залишається ще два пам'ятника на території місцевих заводів. У Полтаві зберігся пам'ятник

Леніну у скверіку на площі Леніна; залишається також пам'ятник Леніну в Кіровограді, але він розташований не в центрі, а в парку. Окрім того, його статус особливий: це один із перших пам'ятників Леніну, встановлених в Україні, його датують 1926 роком. Натомість на центральній площі Кіровограда є пам'ятник Кірову, на честь якого й названо місто.

Кількість пам'ятників іншим радянським діячам порівняно з пам'ятниками Леніну є досить незначною. Загалом лише пам'ятник Кірову є в усіх названих областях Центральної України. Серед інших радянських і партійних діячів, пам'ятники яким трапляються найчастіше, такі як: М. Калінін, В. Чапаєв, М. Фрунзе, Г. Петровський, Ф. Дзержинський, М. Щорс, Я. Свердлов, Ф. Енгельс, В. Куйбишев, Г. Димитров, О. Горький, Г. Котовський [25, с. 19–41]. Цікаво, що в усіх перелічених областях трапляються також пам'ятники німецькому філософу Карлу Марксу: 3 пам'ятника у Черкаській області, 5 – у Вінницькій, 3 – у Кіровоградській та 14 – у Полтавській.

Несміливість і намагання уникнути гострих дискусій у вирішенні питання про долю радянського спадку в Україні як на рівні центральних органів влади, так і на місцевому рівні, штовхає окремих активістів до акцій протесту. Пам'ятники радянським діячам у незалежній Україні набули значення візуальної репрезентації радянського режиму. Відповідно, це перетворило їх на чудові екрани для вираження антирадянських поглядів. Згідно із підрахунками В. Іщенка, лише за один рік (з жовтня 2009 р. до листопада 2010 р.) в Україні було здійснено 48 актів вандалізму щодо радянських монументів [20, с. 12]. Пам'ятники розписували нецензурними, нацистськими й антисемітськими гаслами, відколювали деталі, малювали свастику, підпалювали або обливали фарбою рожевого, червоного чи жовто-блакитного кольорів. Спільною рисою таких акцій є те, що здійснюються вони здебільшого вночі, а тому винуватці залишаються невідомими. Причиною є передбачена за такі дії кримінальна чи адміністративна відповідальність.

У м. Каневі (Черкаської області) невідомі в ніч на 1 червня 2009 р. підпалили встановлений на Соборній площі пам'ятник Леніну [3]. Наступного року в м. Кобеляках (Полтавської області) пам'ятник Леніну невідомі обмазали екскрементами. Це була не перша атака на цей пам'ятник: раніше його неодноразово розбивали та розмальовували. У 2011 р. у с. Шишаки (Полтавської області) пам'ятник вождю скинули з постаменту [11]. У 2012 р. у м. Козятин (Вінницької області) біля залізничного вокзалу невідомі зіпсували скульптурну композицію «Ленін і діти»: зникла частина скульптури дівчинки, а самому Іллічу підпиляли ноги. Також у 2012 р. невідомі зіпсували пам'ятники Леніну в с. Дмітрашівка та м. Жмеринка (Вінницької області) [2]. Більшість із пошкоджених пам'ятників недовзі було відновлено за рахунок добровільних пожертвувань мешканців міст та за кошти Комуністичної партії України.

Нова фаза у «війні за пам'ятники» розпочалася подіями в Охтирці (Сумської області) 15 лютого 2013 р. з демонтажу «свободівцями» на чолі з депутатом І. Мірошниченком пам'ятника Леніну [10]. До цього на виборах 2012 р. року члени

ВО «Свобода» отримали депутатські значки (37 місць у парламенті), а з ними і депутатську недоторканість. Події в Охтирці відгукнулися й у Центральній Україні. 24 лютого 2013 р. було зруйновано пам'ятник В. Леніну і його дружині Н. Крупській у с. Жовтнєве Полтавської області. Відомо, що цей пам'ятник вже пошкоджували у квітні 2009 р. [19]. У с. Комишня Полтавської області у ніч на 13 квітня 2013 р. біля будівлі сільради невідомі пошкодили пам'ятник Леніну, відбивши кулак правої руки скульптури, частину обличчя та інформаційну табличку [9].

Незважаючи на активну участь політичних партій, а також окремих активістів, часто невідомих, основна маса населення центрального регіону залишається осторонь таких акцій. У Черкасах ніхто, крім окремих прихильників Комуністичної партії, на захист демонтованого пам'ятника Леніну не вийшов, і акти вандалізму не викликали збурення громадськості, що може бути свідченням спаду напруженості в суспільстві. Як вказує історик А. Міллер, показником «розрядки» в суспільстві є не припинення провокацій, а той факт, що ці провокації поступово витісняються на периферію інформаційного простору і суспільної свідомості [6, с. 348]. Мотиви ж участі політичних сил в акціях, пов'язаних з історичними чи ідеологічними питаннями в Україні, цілком прагматичні. Такі акції не лише є вдалим інструментом нагадування про певну політичну силу, але також можуть використовуватися для маніпулювання громадською думкою. Представники політичних сил часто звертаються до історії, коли потрібно відвернути увагу суспільства від соціально-економічних чи політичних питань.

Ситуація, що склалася навколо радянських пам'ятників, чудово ілюструє політику пам'яті щодо радянського минулого в Україні. Як не існує загального консенсусу щодо оцінки радянського періоду в історії України, так немає і єдиної політики щодо пам'ятників. Упродовж десятиліть в Україні уникали публічного обговорення подальшої долі радянського спадку. Офіційна влада, за винятком окремих указів, ситуативних і компромісних, продовжує залишатись осторонь від вирішення конфліктних історичних питань. Оскільки в Україні немає спільного бачення майбутнього, то неможливо сформулювати і єдину політику пам'яті; з іншого боку, влада розуміє, що будь-які дії у цьому напрямку призведуть до електоральних втрат та радикалізації суспільства. Замість довготермінової державної стратегії з подолання радянського спадку приймалися окремі тенденційні й обмежені в застосуванні рішення, які часто обумовлювались потребами політичної боротьби.

Після вилучення з Державного реєстру нерухомих пам'яток України у 2009 р. право вирішувати подальшу долю пам'ятників радянським діям було передано місцевій владі. Але і тут обговорення історичних питань не відбулося, кожен випадок демонтажу мав свої власні причини і передумови.

Очевидно, що за відмови центральних та місцевих органів влади від вирішення питань, пов'язаних із політикою пам'яті, ініціативу перебирають на себе радикальні сили. У цій ситуації Центральний регіон став справжнім «полем бою за пам'ять», де за прихильність населення змагаються такі радикальні сили, як Комуністична партія і ВО «Свобода».

Насамкінець, слід зазначити, що міський простір центрально-українських міст із 1990-х рр. зазнав суттєвих змін, ставши більш гетерогенним: поряд із радянськими з'являються нові пам'ятники, міста починають «пригадувати» свою історію дорадянського часу. А тому радянські пам'ятники стають репрезентацією лише одного з періодів історії, хоча і надзвичайно важливого. Крім того, відбувається деісторизація простору центрально-українських міст і містечок, на місці демонтованих пам'ятників встановлюють такі, як, наприклад, «Ангел-охоронець України» (2004) у Кіровограді, пам'ятник варенику (2006) у Черкасах або галущі (2006) в Полтаві тощо. Це означає, що для частини населення тема радянського минулого втрачає свою гостроту, але без офіційної політики пам'яті й критичної дискусії примирення в українському суспільстві є неможливим.

Список використаних джерел:

1. В Винницькой области демонтировали памятник Ленину [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://gigamir.net/pub/13179/>.
2. В Жмеринке открыли обновленный памятник Ленину [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://gazeta.ua/ru/articles/politics/_v-zhmerinke-otkryli-obnovlennij-pamyatnik-leninu/494181.
3. В Каневе сожгли памятник Ленину [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ru.tsn.ua/ukrayina/v-kaneve-sozhgli-pamyatnik-leninu.html>.
4. В Черкассах во время демонтажа памятник Ленину раскололся на части [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://newsru.ua/28nov2008/lenin.html>.
5. Знаки тоталітарного Молоху, які не увійшли до Державного реєстру нерухомих пам'яток України // Культура і життя: Всеукраїнський тижневик. – 2009. – № 49/50. – С. 19–41; № 51/52. – С. 21–40.
6. Историческая политика в 21 веке: Сборник статей / Под ред. А. Миллера и М. Липмана. – М.: Новое литературное обозрение, 2012. – 646 с.
7. Касьянов Г. Україна 1991–2007: Нариси новітньої історії. – К.: Наш час, 2008. – 432 с.
8. Касьянов Г. Голодомор и строительство нации / Г. Касьянов // Pro et Contra. – 2009. – № 3–4(46). – С. 24–42.
9. На выходных неизвестные изувечили постаменты на Полтавщине [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://news.liga.net/news/>.
10. На Сумщине свободовцы снесли памятник Ленину, милиция начала уголовное производство [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://zn.ua/UKRAINE/na-sumschine-svobodovcy-snesli-pamyatnik-leninu-miliciya-nachala-ugolovnoe-proizvodstvo.html>.
11. Неизвестные «положили на лопатки» памятник Ленину в Полтавской области [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://comments.ua/life/248034-neizvestnie-polozhili-loparki.html>.
12. Указ Президента України «Питання щодо використання державних символів України» від 09.02.2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/79/2001>.

13. Указ Президента України «Про заходи у зв'язку з 75-ми роковинами Голодомору 1932–1933 років в Україні» від 27.03.2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://un.mfa.gov.ua/ua/act/open/id/2034>.

14. Ухвала Київського апеляційного адміністративного суду від 02.08.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravoscope.com/act-uxvala-sudu-2a-817-11-2316-tverdoxlib-v-a-02-08-2012-administrativni-spravi-s>.

15. Центральна виборча комісія (офіційний веб-сайт) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/>.

16. Чи вистачить мужності й здорового глузду у хмільницьких чиновників демонтувати пам'ятник Леніну? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vinnysya.svoboda.org.ua/dopysy/dopysy/027790/>.

17. Ющенко за ліквідацію усіх символів тоталітаризму та комунізму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ua.comments.ua/politics/88307-YUshchenko_za_likvidatsiyu_usih.html.

18. Еще в одном украинском городе демонтировали памятник Ленину [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.zhitomir.info/news_109152.html.

19. В Полтавской области вандалы разрушили памятник Ленину и Крупской [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ukranews.com/ru/news/ukraine/2013/02/25/90737>.

20. Ishchenko V. Fighting fences vs fighting monuments: politics of memory and protest mobilization in Ukraine // Journal of Contemporary Central and Eastern Europe. – 2011. – Vol. 19. – № 1–2. – P. 369–395.

Гайдай О. Ю. Презентация советского прошлого в пространстве: политика по отношению к памятникам советским деятелям (Центральная Украина)

Рассматривается политика относительно памятников советским деятелям в Украине и непосредственно в центральном регионе, который является примером сосуществования националистических и советских элементов в исторической памяти. Освещены вопросы политики центральных и местных властей в отношении советских символов, отдельных активистов, количества и распределения памятников советским деятелям в регионе.

Ключевые слова: памятник, демонтаж, акт вандализма, политическая партия, указ.

Gaidai O. Y. Presentation of the Soviet past in space: the policy attitude to monuments of soviet statesmen (Central Ukraine)

The article is targeted at scrutinizing the policy of dealing with monuments to Soviet statesman in Ukraine and especially in the central region, which can be considered as an example of the coexistence of nationalist and pro-Soviet elements in historical memory. The main issues examined in the paper are the following: the politics of central and local authorities towards Soviet symbols, the number and distribution of monuments to Soviet statesman in the region.

Keywords: monument, disassembly, vandalism, political party, decree.